
Природные ресурсы Полесья. Социально-экономические и экологические проблемы природопользования в Полесском регионе (продолжение)

УДК 911.2: 551.481.1

РЕГІОНАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ ЛАНДШАФТНО-ГЕОГРАФІЧНОГО КАДАСТРУ ОЗЕРНИХ РЕСУРСІВ ВОЛИНСЬКОГО ПОЛІССЯ (УКРАЇНА)

В.О. Мартинюк

Рівненський державний гуманітарний університет, м.Рівне, martynuk_ris@mail.ru

Законодавчо нормативна база (національна та міжнародна), що на сьогодні сформувалася у сфері водного природокористування України, заохочує відомчі управління з водних ресурсів та водогосподарські структури до розробки кадастру поверхневих вод на сучасних методологічних засадах.

Особливе місце у структурі поверхневих вод Волинського Полісся посідають озера, як своєрідні природно-аквальні комплекси (ПАК) та резервуари прісної води. Кадастрова інформація про озерні ресурси регіону міститься у багатотомному виданні (*Ресурси поверхностных...*, 1978). Важливу інформацію про озерні водойми Українського Полісся можна почерпнути з окремих монографічних праць (*Вишневецький, 2000; Ільїн, 2008*), довідників (*Справочник по водным...*, 1987; *Самойленко, 1998; Державний водний кадастр ..., 2001–2009; Паламарчук, 2001; та інші*). Водночас, розробка стратегії стійкого розвитку регіонів вимагає якісно нового ступеню узагальнення і реєстрації даних про озерні ресурси, які ґрунтувалися б на ландшафтно-географічних підходах з урахуванням басейнового принципу, виокремленням конкретних ПАК чи систем «озеро–водозбір».

Ландшафтно-лімнологічні дослідження, що ведуться нами у межах Волинського Полісся дозволили створити картографічні моделі гідрографічної мережі регіону з урахуванням фізико-географічного районування регіону та виокремленням репрезентативних озерно-басейнових систем (ОБС).

Мета дослідження – розкрити особливості кадастру озерних ресурсів Волинського Полісся у межах Рівненської області та параметричні характеристики водойм у загальній структурі поверхневих вод регіону.

Перший етап робіт (1995–1998 рр.) включав інвентаризацію та облік озер, картометричні розрахунки основних характеристик водойм й створення каталога-довідника (Ільїн, 1998). Другий етап (1999–2009 рр.) полягав у цифровому картографуванні гідрографічної мережі Волинського Полісся масштабу 1:100000 з використанням програмного забезпечення *MapInfo 7,5* та виділенням ключових ОБС, зокрема ПАК озер (М 1:10000–1:2000) та їхніх водозборів (М 1:25000–1:10000). Третій етап триває від 2010 р. й зводиться до розробки конструктивно-географічних моделей багатоцільового використання ОБС.

Волинське Полісся має доволі розгалужену гідрографічну мережу. Розглянемо особливості поширення озер в межах ландшафтів, передусім східної частини Волинського Полісся, а також їх місце у структурі поверхневих вод (рисунок 1). В якості ключового ландшафту запропоновано Зарічненський, як найбільш заозерений фізико-географічний район (рисунок 2).

Показник заозереності для згаданого ландшафту становить 0,07%. В межах ландшафту протікають річки Прип'ять, Стохід, Веселуха, Млинок, Ножик. Загальна площа річок становить 3,7 км² (0,8%). Помітне місце у структурі поверхневих вод посідають меліоративні канали та спрямлені русла малих водотоків, площа яких 5,1 км² (1,1%). У Нобельському ландшафті немає ставків. Загальна площа поверхневих вод ландшафту становить 16,2 км².

Зарічненський ландшафт примітний тим, що тут озера займають найбільшу площу – 13,02 км², хоч відсоток (0,57%) незначний від площі ландшафту (таблиця 1). Тут сформувалося найглибше (26,0 м) у східній частині Волинського Полісся оз.Біле (с.Рудка). Загалом налічується 34 озера (оз.Острівське, Велике, Середнє, Хромне, Біле (с.Біле), Луко, Островацьке, Воронки, Озерське, Вел. та Мал. Почаївське, Сомине та інші). Більшість озер приурочені до місцевостей високих межиріч з

плосковерхими горбами та грядами, складених водно-льодовиковими пісками з близьким заляганням крейдових мергелів. Об'єм водних мас, розрахований для 28 озер становить 67396,10 тис.м³. Заозереність ландшафту становить 0,11%. Головна річка, що протікає в межах ландшафту – Стир та її притоки (Простир, Стубла, Вирок). Площа річок складає 6,554 км² (0,3%). Понад 15 км² (0,7%) поверхневих вод зайнята меліоративними каналами та спрямленими руслами малих водотоків. Найбільшу площу – 15,4 км² (0,7%) посідають ставки (ст. Підлипниці, Кудрявка, Довге, Вільшина, Плещина, Цегельня, Олексинський та ін.). У цілому поверхневі води Зарічненського ландшафту складають 50,5 км² (2,2% від площі ландшафту) території.

Умовні позначення:

- межі:
- – фізико-географічних зон
 - - - - - – фізико-географічних областей
 - – фізико-географічних підобластей
 - – фізико-географічних районів

- Східноєвропейська (Руська) рівнина – фізико-географічна країна.
 Мішаних лісів – фізико-географічна зона.
 Поліський (Українське Полісся) – фізико-географічний край.
 Волинське Полісся (Рівненська область) – фізико-географічна область.
Верхньоприп'ятське Полісся – фізико-географічна підобласть.
 Ландшафти: 1. Нобельський (Верхньоприп'ятське поозер'я).
 2. Зарічненський (Нижньостирський).
Пригоринське Полісся – фізико-географічна підобласть.
 Ландшафти: 3. Рафалівсько-Висоцький (Маневицько-Володимирецький).
 4. Льва-Горинський.
 5. Сарненсько-Степанський (Колківсько-Сарненський).
 6. Костопільський (Костопільсько-Березнівський).

Рисунок 1. Місце Зарічненського (Нижньостирського) ландшафту в гідрографічній мережі східної частини Волинського Полісся України (*Удосконалена схема...*, 2003; *Мартинюк, 2010*).

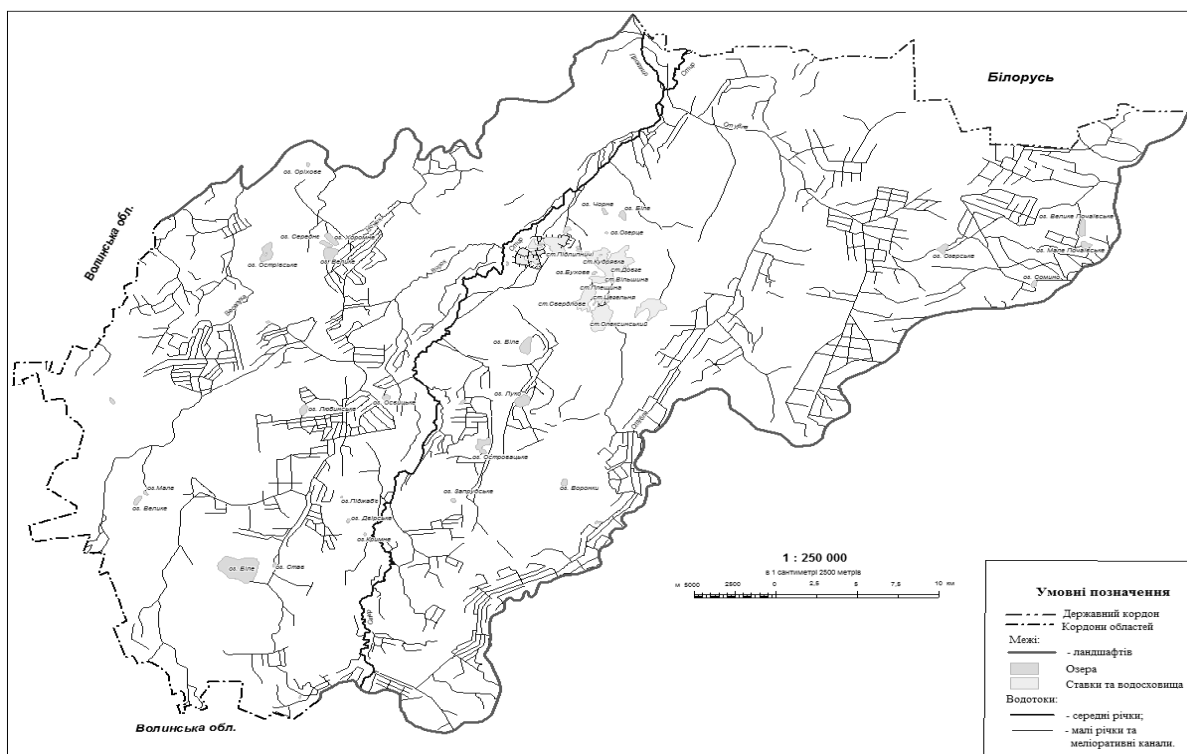

Рисунок 2. Гідрографічна мережа Зарічненського (Нижньостирського) ландшафту східної частини Волинського Полісся (зменшено з М 1:100000)

Таблиця 1. Озерний фонд ландшафтів Волинського Полісся (Рівненська область)

Ландшафт	Площа ландшафту		Кількість озер		Площа		Об'єм води		Заозереність
	км ²		оди-ниць	%	км ²	%	тис.м ³	%	
Нобельський	451,2673		8	2,75	7,47	1,66	38616,3(8)	33,85	0,07
Зарічненський	2271,107		34	11,68	13,02	0,57	67396,1 (28)*	59,08	0,11
Рафалівсько-Висоцький	1186,2219		9	3,09	0,430	0,04	1230,0 (9)	1,08	0,003
Льва-Горинський	2316,7643		23	7,90	5,093	0,22	2357,3 (12)	2,07	0,04
Сарненсько-Степанський	2742,898		113	38,83	4,199	0,15	3093,7 (4)	2,70	0,04
Костопільський	2370,858		104	35,74	1,917	0,08	1392,2 (7)	1,22	0,02
Всього	11339,1165		291	100,0	32,129	0,28	114085,6 (68)	100,0	0,28

*Досліджено об'єм води для 28 озер.

У Рафалівсько-Висоцькому ландшафті налічується лише дев'ять озер (оз.Озеро, Грані, Новаки, Довговоля та ін.) загальною площею 0,43 км² (0,04%). Озеро Озеро, найбільше з цих озер, приурочене до місцевостей хвилястих понижених межиріч, складених водно-льодовиковими та моренними відкладами середнього плейстоцену. Об'єм водних мас усіх озер становить 1230,0 тис.м³. Слід відмітити, що тут найнижчий показник заозереності – 0,003%. В межах ландшафту протікають три річки (Стир, Бережанка і Сирець). Їхня площа складає 1,7 км² (0,1%). Близько 8 км² (0,7%) площі поверхневих вод зайнято меліоративними каналами та спрямленими руслами малих водотоків. У природному районі наявні 7 ставків площею 1,6 км² (0,1%). Загальна площа поверхневих вод Рафалівсько-Висоцького ландшафту становить 11,6 км² (0,9%).

У Льва-Горинському ландшафті налічується 23 озера загальною площею 5,1 км² (0,2%). Тут розташовані такі озера: Сомино, Тухове, Більське, Лисицьке, Сомитське, Вежицьке, Верхнє і Нижнє, Миляцьке та ін. Більшість озер територіально приурочені до місцевостей понижених плоских межиріч ускладнених невеликими горбами та карстовими лійками. Об'єм водних мас, розрахований для дев'яти озер, становить 1230,0 тис.м³. Заозереність ландшафту становить 0,04%. В межах ландшафту протікає шість річок, зокрема Горинь, Чаква, Льва, Ствига, Плав, Студениця. Їхня площа становить 3,9 км² (0,2%). Меліоративні канали та спрявлені русла малих водотоків займають площу 14,4 км²

(0,6%). В цьому ландшафті налічується 9 ставків (Венера, Марс, Сатурн, Зірка, Рижків, Сиріус та ін.), площа яких 8,96 км² (0,4%). Загальна площа поверхневих вод Льва-Горинського ландшафту становить 32,4 км² (1,4%).

У Сарненсько-Степанському ландшафті зосереджено найбільше озер – 113 штук, загальна площа яких 4,2 км² (0,2%). Тут знаходяться озера Карасин, Підкривеччя, Польове, Долина, Вири, Заступище, Теліжне, Мар'янівське та інші. Близько 90% озер приурочені до місцевостей долин річок Горині та Стиру, які ускладнені горбами та грядами і прирусловими валами. Це незначні за площею (<0,05 км²) озера-стариці, «озера-розливи», площа яких досить мінлива. Об'єм водних мас, розрахований для чотирьох озер, становить 3093,7 тис.км³. Заозереність ландшафту складає 0,04%. В межах ландшафту протікає 15 річок (Горинь та її притоки Мельниця, Вирка, Бережанка, Зульня та ін.; Случ з притоками Вел. Річка, Бобер, Полична, Тусталь, Язвинка та ін.), площа яких 15,4 км² (0,6%). Ландшафт пронизаний щільною мережею меліоративних каналів та спрямлених русел малих водотоків, площа яких 31,5 км² (1,1%). Тут налічується 41 ставок площею 9,1 км² (0,3%). Загальна площа поверхневих вод найбільша серед усіх ландшафтів і становить 60,2 км² (2,2%).

У Костопільському ландшафті налічується 104 озера загальною площею 2,0 км² (0,1%). Понад 95% озер площею <0,03 км² зосереджено у долинах річок Горині та Случі. Об'єм водних мас, розрахований для семи озер складає 1392,2 тис.м³. Заозереність становить 0,02%. В межах ландшафту протікає 17 річок (Горинь та її притоки Стубла, Жильжанка, Боркова, Замчисько; Случ з притоками Стави, Серегівка, Бомбилівка, Комарниця, Видринка та ін.), площа яких становить 13,7 км² (0,6%). Близько 19 км² (0,8%) площі поверхневих вод припадає на меліоративні канали та спрямлені русла малих водотоків. Тут налічується 61 ставок, найбільше з усіх ландшафтів, площа яких складає 5,4 км² (0,2%). Загалом площа поверхневих вод Костопільського ландшафту становить 39,8 км² (1,7%).

У східній частині Волинського Полісся, що у межах Рівненської області, за нашими оцінками, налічується 291 озеро загальною площею 32,129 км² (0,3% від території дослідження). Об'єм водних ресурсів озер, розрахований для 68 озер, складає 114085,6 тис.м³. Загальна заозереність території дослідження – 0,28%. Головними річками є Прип'ять, Стохід, Стир, Горинь, Случ та їхні притоки. Площа річок становить 44,964 км² (0,397%). Ландшафти мають густу сітку меліоративних каналів та спрямлених русел малих водотоків, площа яких 93,034 км² (0,820%). В межах території дослідження налічується 128 ставків, загальною площею 40,386 км² (0,356%). У цілому площа поверхневих вод становить 210,513 км² (1,857% від території дослідження), з них 15,3% припадає на площу озер. Роботи щодо оцінки озерних ресурсів західної частини Волинського Полісся продовжуються.

Список використаних джерел

Вишневський, В.І. Річки і водойми України. Стан і використання / В.І. Вишневський. – К.: Віпол, 2000. – 376 с.

Ільїн, Л.В. Озера України: Довідник / Л.В. Ільїн, В.О. Мартинюк. – Львів: Ред.-видав. відділ Львів. держ. ун-ту, 1998. – 52 с.

Ільїн, Л.В. Лімнокомплекси Українського Полісся: Монографія. У 2-х т. Т. 2: Регіональні особливості та оптимізація / Л.В. Ільїн // За ред. В. М. Пашенка. – Луцьк, 2008. – 400 с.

Державний водний кадастр. Щорічні дані про якість поверхневих вод суші. Вип. 2. – К.: Держ. галузевий архів гідрометеорологічної служби, 2001–2009. – 456 с.

Мартинюк, В.О. Уточнена схема фізико-географічного районування Волинського Полісся в межах Рівненської області / В.О. Мартинюк // Географія та екологія : наука і освіта. Матеріали III Всеукраїнської наук.-практ. конф. «Географія та екологія: наука і освіта», 15–16 квітня 2010 р. – Умань: Видавець «Сочінський», 2010. – С. 162–165.

Паламарчук, М. М. Водний фонд України: Довідниковий посібник / М.М. Паламарчук, Н.В. Закорчевна // За ред. В. М. Хорева, К. А. Алієва. – К.: Ніка-Центр, 2001. – 392 с.

Ресурси поверхневих вод СРСР. Том 6. Україна і Молдавія. Вип. 1. Западная Україна і Молдавія / Под ред. М. С. Каганера. – Л.: Гидрометеиздат, 1978. – 422 с.

Самойленко, В.М. Кадастр радіоактивного забруднення водних об'єктів України місцевого водокористування. Т. 1. Радіогідроекологічний стан і використання водойм та загальнометодологічні проблеми / В.М. Самойленко // Наук.-інформ. центр водогосп.-екол. моніторингу та оптимізації водокористування (екол. центр «НІЦ ВЕМОВ»). – К.: Ніка-Центр, 1998. – 189 с.

Справочник по водним ресурсам / Под ред. Б. И. Стрельца. – К.: Урожай, 1987. – 304 с.

Удосконалена схема фізико-географічного районування України / О.М. Маринич [та ін.] // Укр. географ. журн. – 2003. – № 1. – С. 16–20.

* * * * *